

Микола ГЛАДКИЙ

ПАРУБОЦЬКА ЗАБАВА «ТРІПАК» ТА НОВОРІЧНІ СВЯТКУВАННЯ В с. ВОРОБЛЕВИЧІ

В статті висвітлено локальні особливості святкування Нового року, які і по нині побутують в селі Вороблевичі Дрогобицького району Львівської області, в тому числі описана досі не відома в етнологічній науці парубоцька новорічна забава «Тріпак».

Ключові слова: новорічні святкування, Старий Новий рік, парубоцькі забави, групові заходи.

© М. ГЛАДКИЙ, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (98), 2011

Складовою частиною зимових свят є відзначення «Старого-Нового» року. Характеризуючи ці свята, відомий дослідник календарної обрядовості українців Степан Килимник наголосив, що вони «пройшли крізь морок віків і донесли до наших часів характер духового життя наших предків, їх віру, вірування, світогляд, образ матеріального життя, їх ідеали, бажання, мрії». Вони «допомагають нам усвідомити свою історичну самотність, допомагають зрозуміти душу, психіку наших далеких прародителів і показують розвиток старовинної української культури, її початкові образи» [1].

Новорічні святкування відомі в Україні під назвами «Щедрий вечір», «Маланки», «Василя» та інші. В його основі торжества, спрямовані на пошану «Щедрого бога». Приурочені до цього дня ритуальні дії сформувалися в дохристиянські часи і характеризуються значною різноманітністю, змістовно досліджені відомим українським етнологом О. Курочкіним [2].

Складовою частиною новорічних дійств була святкова трапеза, яку влаштовували напередодні. З цією метою готували скоромні страви, а поліщуки навіть споживали кутю, заправляючи її смальцем [3]. При відзначенні Нового року особливою урочистістю відзначалося щедрування, під час якого відбувався ритуальний обхід хат, під час якого висловлювалися побажання щастя, здоров'я, благополуччя членам сім'ї. В багатьох місцевостях України відбувалися народні вистави ряджених. Серед новорічних театралізованих вистав найбільш поширена «Меланка» та обряд, пов'язаний із водінням «Кози», які стали предметом спеціального наукового дослідження [4]. З Новим роком тісно пов'язані численні шлюбні ворожіння [5]. Побутували різноманітні ритуальні дії виробничого характеру, як от перший запряг та привчання до роботи молодих волів, ворожіння на майбутній урожай [6]. Повсюдно в Україні відомий давній звичай «засівання». На Гуцульщині до цього дня приурочувалося «свято печі», запалення ритуальних вогнів [7].

В Україні найпишніше відзначали настання Нового року на Лівобережжі та на Гуцульщині. Натомість в Галичині значна частина відповідних обрядових дійств проводилася в переддень Водохрещі. Однак місцями збереглися явища, які засвідчують унікальність новорічних традицій. Підтвердженням цього можуть бути матеріали, записані в селі Вороблевичі Дрогобицького району Львівської області.

Сучасне село Вороблевичі складається із трьох основних частин — Воршулі, власне Вороблевич та

Липовця. Саме в останньому в довоєнний період проживали здебільшого поляки. Тут діє три церкви.

Інтерес до місцевих традицій відзначення настання Нового року викликаний тим, що тут, у середовищі місцевої молоді, до сьогоднішнього часу побутує забава, відома під назвою «Тріпак». Для її означення також використовується і лексема «Баламут». Інформацію про неї автор вперше отримав від студентів історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Василя Паращака та Тараса Гнатива, які, будучи уродженцями цього села, зробили відповідні повідомлення на занятті з етнографії України. Проведені подальші польові дослідження дали змогу всебічно вивчити це явище. Базуючись на відомостях, зафіксованих від Музики Степана Миколайовича, 1929 р. н., Гураль Катерини Степанівни, 1932 р. н., Музики Василя Миколайовича, 1934 р. н., Стефанів Ольги Степанівни, 1935 р. н., Музики Катерини Михайлівни, 1936 р. н., Чичули Марії Степанівни, 1939 р. н., Арсеник Ганни Дмитрівни, 1949 р. н., Кравців Ольги Михайлівни, 1953 р. н., Павлишин Ярослава Станіславовича, 1961 р. н., Павлишин Віри Ярославівни, 1983 р. н., а також на матеріалах, підготовлених В. Паращакom і Т. Гнативим, вдалося охарактеризувати це дійство.

Варто зауважити, що в науковій літературі інформація про побутування молодіжної новорічної забави «Тріпак» відсутня. Тож можна вважати представлений матеріал як унікальний, адже в статті описано ще один із варіантів відзначення новорічних свят.

Новорічні святкування у Вороблевичах відбуваються у ніч з 13 на 14 січня, коли, як і повсюдно в Україні, відзначають настання «Старого-Нового» року. Найактивнішу участь в ньому приймають неодружені парубки, які з «тріпаком» обходять будинки незаміжніх дівчат.

«Тріпак» — це прямокутне полотнище, розміром, приблизно, 1 × 1,5 метра, дві сторони якого пришивали до двох двохметрових жердин. Такого роду мішки місцеві господарі використовували для годівлі коней у дорозі. Здебільшого, у 30—40-х рр. ХХ ст. саме їх і брали місцеві парубки для своєї забави. Починаючи з середини ХХ ст., із зменшенням кількості коней у господарствах селян, все складніше можна було знайти такий добротний мішок. Саме тому утверджується практика цілеспрямованого виготовлення

«тріпака», водночас процедура цього дійства набуває більш ритуалізованого характеру.

Готуючись до святкувань Нового року хлопці після Різдвяних свят дня, тобто 10 січня, йшли в ліс, де вирубували дві, приблизно однакової товщини, жердини («ручки»), завдовжки біля 2 метрів. Причому, бажано, щоб їх зрубали з одного і того ж дерева. Підшукували також міцну тканину відповідних розмірів. Виготовлення «тріпака» відбувалося вечорами у хаті одного із парубків, причому кожного року в іншій. При цьому обов'язковою умовою було заборона жінкам та дівчатам спостерігати за цим процесом. Водночас присутність господаря була бажаною. Він ділився спогадами про свою молодість, порадами підказував, як краще і оригінальніше зробити цей обрядовий атрибут.

Акуратно обробивши жердини, їх надійно обшивали тканиною. Таким чином, отримували виріб на подобі нош (носилок). З середини ХХ ст. утверджується практика розмальовувати «тріпак». Сюжет малюнку відображав новорічну атмосферу та особливості цієї забави. Зокрема зображували новорічні ялинки, зірки, сніжинки, знаки зодіака. Вказували і рік, в який відбувалося це дійство. До полотнища також могли пришити кишеню, куди необхідно було покласти викуп — пляшку горілки, яку теж малювали. Могли бути й інші варіанти, що залежало від художніх та естетичних уподобань парубка, який розмальовував виріб.

Закінчивши роботу, всі члени молодіжного товариства, взявши в руки «тріпак», «тріпали» його, примовляючи: «*Тріпай, тріпай, наш тріпак, від Воршулі до Китаю* (назви кутків села)». На завершення вони влаштовують спільну вечерю, частуючи господаря і дякуючи йому за надану можливість підготуватися до свята. Також заздалегідь хлопці готували пшеницю, призначену для новорічного обсівання осель.

Цього вечора члени молодіжного товариства на своєму зібранні також розподіляли між собою ролі учасників майбутнього дійства. Найперше вибирали «тріпаконосця». Ним був парубок, який користувався найбільшою повагою і авторитетом серед хлопців. Будучи відповідальним, розсудливим, він був головним розпорядником під час забав. Він особисто відповідав за збереження «тріпака» і носив його упродовж всієї ночі. Виконання своїх обов'язків «тріпаконосець» здійснював, як правило, кожного

року, аж до свого одруження. Після чого хлопці обирали нового. В обов'язки інших учасників цієї забави входило виконання ролі, визначеної змістом цієї забави. Ще в 60—70-х рр. ХХ ст. у складі виконавців обряду були старші парубки, яким минуло 20 років і які відслужили в армії. Упродовж останніх десятиліть намітилася тенденція до омолодження учасників цього дійства.

Напередодні Нового року хлопці домовлялись про час і місце зустрічі. Причому, як згадують старожили села, інколи учасники новорічної забави навіть ввечора спільно лягали спати в одній із хат. У другій пол. ХХ ст. утвердилася практика цих обходів, починаючи із опівночі. Хлопці збиралися о 23—23.30 год. ввечора. З настанням Нового року парубоцька ватага, очолювана «тріпаконосцем», що ішов попереду, несучи «тріпак», вирушала до будинку, де жила повнолітня дівчина. Причому напрямок руху визначався за течією місцевої річки, наприклад: починався у кутку під назвою Воршуля і завершувався у кутку, який місцеві мешканці іменують Китай, враховуючи велику чисельність тамтешніх жителів.

Ритуальні обходи парубоцькі гурти здійснювали, як правило, за місцем проживання в межах свого кутка. До середини ХХ ст. вони відбувалися «хата від хати» — учасники не оминали жодної оселі, де жила дівчина. Останніми десятиліттями такі обходи роблять вибірково: хлопці заходять, здебільшого, до хат дівчат, з якими підтримують дружні взаємини.

Сама забава складається із кількох етапів. Перший — колядування. Зайшовши на подвір'я, хлопці починали колядувати під вікном. До середини ХХ ст. найчастіше виконували «Бог предвічний». З часом почали виконувати і «Нова радість стала», «На небі зірка ясна засяла». Часом виконували спеціальну пердноворічну колядку «Старий рік минає»:

*Старий рік минає,
Новий наступає,
Христос ся рождає...*

Проколядувавши два стовпчики, хлопці починають кричати:

*«Татусю, мамусю, втвори-і-і-ім,
Бо прийшов уже Новий рі-і-і-ік».*

Для означення такого роду тексту у селі побутує лексема — «кричалка». Тобто «кричалка» — це великі римовані тексти, які спільно викрикують учас-

ники ритуального дійства. Техніка їх виконання передбачає обов'язкове наголошування на останньому слові кожного рядочка та деяку протяжність голосного звука відповідного складу. Повторивши «кричалку» тричі, продовжують колядувати.

Закінчивши, парубки знову вигукують іншу «кричалку»:

*«В нас короткі штаниці,
Ми померзли в пальці».*

Вимагаючи відчинити, хлопці стукали у вікно, двері, погрожували господарям їх (двері) вибити. Беручи до уваги, що за традицією учасники дійства не попереджали про свій ймовірний прихід, це було причиною, коли вони нерідко заставали господарів зненацька, піднімаючи їх з постелі. Однак батьки, маючи повнолітню доньку, очікували можливого такого візиту, а останнім часом і спеціально готуються до цього. Відмова господаря впустити колядників практично не зустрічається.

За час виконання колядки дівчина повинна була сховатися в хаті. А після того, як господар відчинить двері, парубки, забігши в приміщення, шукали її. Процес пошуку супроводжується елементами бешкетування та погрозами. Хлопці вимагають видати дівчину: «*Давайте нам дівку. Як не дасте дівку, то поб'єм дахівку*»; «*Давайте нам дівку. Як не дівку, то горівку, горівку та ще й курку, бо у вікно штуркну*». Такі жартівливі дії мали ритуально-ігровий характер і їх О. Курочкін характеризує як ритуальна «антиповедінка», яка була обумовлена «давньою міфопоетичною концепцією Нового року як свята нехтування всіх цінностей» [8].

Все це супроводжувалося сміхом та жартами. Карнавальний сміх — невід'ємна складова й інших новорічних дійств — наприклад, обряду водіння «Кози», «Маланки». Ситуація, коли у ритуальні обходи відбувається введення комічних елементів може трактуватися не стільки як розважальне дійство, а й як свого роду оберіг від надприродних сил, пов'язаних із іншим світом [9].

Знайшовши дівчину, хлопці садили її у «тріпак», інколи не даючи їй навіть одягнутися і взутися, та вносили з хати. Причому, як згадувала К. Музика, дівчину несли інколи досить далеко, наприклад, до місцевої річки Млинівки. Про це згадувала і Г. Арсеник: «*Мене босу винесли на сніг, бо я сі не сподіва-*

ла, що мене будуть брати. Але мій чоловік вже був мій кавалер і мене далеко не несли, він заступився за мене, і мене пустили, і так я боса з города бігла до хати». За спогадами С. Музики дівчину несли на річку, де її босими ногами ставили в ополонку. Такі дії мотивували тим, «щоб вона була здорова».

Батьки дівчини намагалися упросити хлопців не забирати доньку, або хоча би не нести далеко і відпустити, пропонуючи викуп — частування парубків. У ході перемовин «торговці» всіляко намагалися задурманити, «збаламутити» (звідси і інша назва цієї забави) батька, з тим, щоб отримати якомога більший викуп. Ціна за дівчину визначалася певною кількістю грошей або горілки. Якщо у сім'ї була ще одна донька або на той час в хаті перебувала інша дівчина, то ціна викупу збільшувалася відповідно вдвічі-втричі.

У випадку, якщо між торговцями і батьком не було досягнуто згоди, то хлопці мали право забрати дівчину з собою на цілу ніч. Так само, якщо парубки не послушали батьків і «украли дівчину», понісши її далеко, то перші могли відмовити у частуванні. Однак непорозуміння між батьками і парубками майже не зустрічалися. Господарі хлопців зустрічали привітно, адже їх візит був виявом поваги до батьків, престижу дівчини у селі.

Поторгувавшись «для вигляду», «для годиться», сторони швидко досягали згоди і дівчину занесли до хати, і починали підкидати на «тріпаку» до стелі («тріпати»). Саме ця дія, яка за своїм характером аналогічна витріпуванню килимових доріжок, і зумовила назву цієї розваги для молоді. Інколи її підкидали стільки разів, скільки років мала дівчина, але не менше три рази.

Описане дійство мало магічну спрямованість. За народними уявленнями, дівчина, котру «потріпали в тріпаку», вийде заміж до наступного Нового року. При цьому варто зауважити, що в селі побутує повір'я, що чим вище будуть підкидати дівчину, тим вищий добробут сім'ї буде в наступному році.

Заходячи в хату, хлопці віталися традиційним для села новорічним побажанням, вигукуючи усталену формулу: «Помагай Бог на щісті, на здоров'я, на то-о-й Новий рік».

По завершенню всього ігрового дійства починалося святкове частування, під час якого господар дому, скориставшись неухважністю парубків, міг викрасти «тріпак». В такому разі «тріпаконосець» повинен був

дати викуп «з свої кишені» або наступного дня поставити господарю могорич за повернення.

Закінчивши частування, хлопці дякували господарям. Перед виходом з оселі один із парубків, здебільшого наймолодший, палицею обмолочував різдвяного снопа («діда»). Взявши жменю, кожен із парубків обсівав хату, приказуючи:

*Сію, сію, посіваю, з Новим роком Вас вітаю,
Аби вам родилося жито, пшениця, капуста,
Аби Ваша корова була тлуста,
Фасоля, бульба, цибуля, часник,
Аби Ви всі були здорові, як смик.*

По завершенню ритуальних обходів парубки розходилися по домівках. Упродовж всього наступного року «тріпаконосець» зберігав «тріпак» у себе дома, слідкуючи за тим, щоб його ніхто не торкався, щоб він не втратив своєї чарівної сили до наступного року.

У сільських новорічних святкуваннях приймали участь і дівчата, котрі із спеціальними віншітками обходили оселі односельчан:

*Вінчуєм Вас, господарю,
Із тим Новим роком,
Щастя, сили і здоров'я
І з Вашим дороком.
Той Новий рік принесе нам,
Щастя і сили,
А щоби Ви, господарю,
Многа літ прожили.*

Відвідувачів осель на Новий рік у селі називали «наволітниками». Подібне означення «новолітувати» — у значенні відвідувати оселі з нагоди Нового року фіксує у своїх дослідженнях Павло Чубинський [10]. У ранкові години у ролі «наволітників» виступали діти, котрі, засіваючи, «ходили за калачиками». Звичай пригощати засівальників спеціально для цього спеченими «калачиками» відомий в Бойківському краї [11]. Першовідвідувачів народна уява наділяла магічними функціями. В їх особі відобразились давні уявлення про полазників, котрі, завітавши до оселі, вплинуть на добробут сім'ї упродовж усього наступного року.

Отже, описані традиції святкування Нового року в с. Вороблевичі дають можливість стверджувати, що вони відповідають загальній структурі новорічної обрядовості українців. Однак зібрані матеріали ілюструють локальні особливості, варіативність відзначення цієї дати жителями названого населеного пункту.

ту. Водночас необхідно додати, що у навколишніх селах тамтешня молодь не практикує проводити новорічну ніч саме так. Тож йдеться про локальне явище, походження якого залишається не зрозумілим.

Ключовою ідеєю ритуально-магічних дійств, які виконували учасники забави «Тріпак», є побажання щасливої долі, яку уособлює одруження, а також добробуту на наступний календарний період, завдяки гарному урожаю. Популярність Нового року як свята зумовило добре збереження цих традицій, особливо у середовищі найбільш активної частини громади — молоді, хоча на сьогодні спостерігаємо деяке їх спрощення, а також трансформації у мотивації поведінки учасників.

1. *Килимник Степан*. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т.]. — Факс. вид. / Степан Килимник. — К. : Обереги, 1994. — Кн. 1. — Т. 1 : (Зимовий цикл) ; Т. 2 : (Весняний цикл). — С. 125.
2. *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців: Традиції і сучасність / Олександр Курочкін. — К. : Наукова думка, 1978. — 191 с. ; *Курочкін О.В.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» / Олександр Курочкін. — Опішне : Українське народознавство, 1995. — 392 с. : іл.
3. *Глушко М.* Традиційна різдвяно-новорічна обрядовість українців / Михайло Глушко // Колядки і щедрівки / упорядкування, вступна стаття, примітки М.С. Глушка. — К. : Музична Україна, 1991. — С. 40 ; *Скуратівський В.Т.* Святвечір (у 2 кн.) / Василь Скуратівський. — К. : Перлина, 1994. — Кн. 1. — С. 41.
4. *Курочкін О.В.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка».
5. *Скуратівський В.Т.* Святвечір (у 2 кн.). — Кн. 1. — С. 47—48.
6. *Глушко М.С.* Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема) / Михайло Глушко. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. — С. 83—84.
7. *Воропай Олекса*. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / Олекса Воропай. — К. : Оберіг, 1993. — С. 102 ; *Кутельмах К.М.* Календарна обрядовість / Корнелій Кутельмах // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 290—291.
8. *Курочкін О.В.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка». — С. 74—75.
9. Там само. — С. 82.
10. *Чубинський П.П.* Мудрість віків: (Укр. Народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського) : у 2 кн. / Павло Чубинський — К. : Мистецтво, 1995. — Кн. 2. — С. 5.
11. *Здоровега Н.І.* Народні звичаї та обряди / Н.І. Здоровега // Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 235.

Mykola Hladky

ON TRIPAK BOYHOOD GAMES AND NEW YEAR FESTIVAL IN THE VILLAGE OF VOROBLEVYCHI

In the article are developed some peculiarities in celebration of New Year Day in the village of Voroblevychi, Drohobych region, Lviv county; among other festive events is presented unknown as for now in ethnology New-Year Youthful game, a Tripak.

Keywords: New-Year celebration, Old (Julian) New Year, youthful play, group acting.

Микола Гладкий

ЮНОШЕСКАЯ ИГРА «ТРИПАК» И НОВОГОДНИЕ ПРАЗДНОВАНИЯ В с. ВОРОБЛЕВИЧИ

В статье раскрыты локальные особенности празднования Нового года, которые и поныне бытуют в с. Вороблевичи Дрогобычского района Львовской области, в числе других праздничных событий описана неизвестная в этнологии новогодняя юношеская игра «Трипак».

Ключевые слова: новогодние празднования, «Старый-Новый» год, юношеская игра, групповые действия.